

หอไตรวัดเทพธิดาราม Hall of the Triple Holy Scriptures at Wat Thepthidaram

- ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จักริน จุลพรหม
- สาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร
- คณะมนุษยศาสตร์และประยุกต์ศิลป์
- มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย
-
- **Assistant Professor Dr. Jakkirin Junlaprom**
- Department of Thai Language for Communication
- School of Humanities and Applied Arts
- University of the Thai Chamber of Commerce
- E-mail: jakkrin_jun@utcc.ac.th

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง หอไตรวัดเทพธิดาราม เป็นการศึกษาแนวคิดในการสร้างอาคาร ตำแหน่งที่ตั้ง และรูปแบบศิลปะหอไตรวัดเทพธิดาราม ผลการศึกษา พบว่า หอไตรวัดเทพธิดารามมีรูปแบบเป็นอาคารปูนสองชั้น มีเสาคอนกรีตขนาดใหญ่ มีหน้าบันแบบประเพณีนิยม เช่นเดียวกับรูปแบบอาคารวัดราชโอรสาราม นอกจากนี้ ตำแหน่งหอไตรอยู่ในบริเวณมุมด้านในของเขตสังฆาวาส ตำแหน่งเดียวกับหอไตรวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม

คำสำคัญ: หอไตร วัดเทพธิดาราม

Abstract

The article about the Hall of the Triple Holy Scriptures of Thepthidaram temple is the study about the concept, form, and location of the hall. The results showed that the hall has a strong character and harmonizes with other architecture within the monastery of the monks. The form of the building is a two-step cement building with large columns and traditional gables similar to the traditional building style of Raja-Orasaram temple. Moreover, the location of the Triple Holy Scriptures of Thepthidaram temple is in the inner corner of the monastery area , similar to that of Chetuphonvimolmanggalaram temple.

Keywords: Hall of the Triple Holy Scriptures, Thepthidaram Temple

ความเป็นมา

หอไตรวัดเทพธิดารามเป็นหอไตรที่มีความงดงามและมีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ศิลปะ ถูกสร้างขึ้นตามแบบพระราชนิยมในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อผ่านกาลเวลาทำให้สภาพของหอไตรทรุดโทรมลง ต่อมาได้มีการฟื้นฟูและปรับปรุงให้หอไตรให้มีสภาพดีขึ้นและสามารถกลับมา

ใช้งานได้ดังเดิม กระทั่งในเดือนกันยายน พ.ศ. 2554 หอไตรวัดเทพธิดารามได้รับการประกาศจากองค์การยูเนสโกให้ได้รับรางวัล “UNESCO Asia-Pacific Heritage Awards” สำหรับโครงการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมประจำปี 2554 ประเภทรางวัลแห่งคุณค่าที่น่ายกย่อง (Award of Merit)

ภาพที่ 1 ภาพถ่ายเก่าหอไตรวัดเทพธิดาราม

ที่มา: “หอไตรวัดเทพธิดารามฯสถาปัตยกรรมไทยคว่ำรางวัล “ยูเนสโก””. 2554.

ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการซ่อมสร้างวัดมากที่สุด ในสมัยรัตนโกสินทร์ อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเป็นผู้มีความคิดริเริ่มในการนำศิลปะจีนมาประยุกต์ในศิลปะไทย (นฤพร เสาวนิตย์, 2549: 16) จนกลายเป็นรสนิยมที่แตกต่างไปจากอดีตและนิยมแพร่หลายโดยทั่วไป ดังที่ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงวิจารณ์ไว้ในหนังสือสาส์นสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวว่า “...นอกจากทรงสร้างตามพระราชหฤทัยไม่เกรงใครจะติเตียน แต่ตั้งพระราชหฤทัยประจงให้งามอย่างแปลก มิใช่สร้างแค่พอเป็นบุญกิริยา...” (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531: 35) อีกทั้งในรัชสมัยของพระองค์ยังพร้อมด้วยปัจจัย 3 ประการ จึงทำให้งานศิลปกรรมสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์ และสร้างอย่างรวดเร็ว ปัจจัยดังกล่าว ได้แก่ 1) ในเวลานั้นเป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองว่างเว้นจากการสงครามสมัยต้นกรุงแล้ว ทำให้พระมหากษัตริย์ทรงมีเวลาในการทำนุบำรุงบ้านเมืองในด้านต่าง ๆ ที่เด่นชัด คือ ทรงบำรุงพระพุทธศาสนาควบคู่ไปกับการค้าขาย 2) เกิดความมั่งคั่งของราชธานี ทำให้บ้านเมืองมีทรัพย์สินใช้จ่ายในการบำรุงพระศาสนาและศิลปะอย่างต่อเนื่อง จะเห็นได้จากจำนวนวัดวาอารามที่ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ และสถาปนาขึ้นใหม่มีจำนวนมากกว่ารัชกาลใด และ 3) อิทธิพลจากภายนอก คือ ศิลปะจีนที่เกิดจากการติดต่อค้าขายในรัชกาลทำให้เกิดรูปแบบศิลปะพระราชนิยมขึ้น จนเกิดงานศิลปะที่เรียกว่า “ศิลปะแบบนอกอย่าง” หรือ “ศิลปะแบบพระราชนิยม” (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2551: 42) ทำให้วัดในรัชกาลที่ 3 แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ

1. กลุ่มที่ทรงสถาปนา คือ กลุ่มวัดที่ทรงสถาปนาใหม่ ได้แก่ วัดราชนันทาราม วัดเทพธิดาราม สองวัดนี้สร้างและแล้วเสร็จในรัชกาล จึงนับเป็นตัวแทน

ของวัดที่เป็นตัวอย่างสกุลช่างรัชกาลที่ 3 ได้อย่างแท้จริง รูปแบบสำคัญที่เป็นลักษณะของวัดในกลุ่มนี้คือ มีการปรับเปลี่ยนแผนผังของวัดไม่ซ้ำแบบกัน แต่มีลักษณะร่วมกัน คือ การใช้พระอุโบสถ พระวิหารหรืออาคารที่มีรูปแบบเฉพาะเป็นประธานของวัด สำหรับวัดเทพธิดารามนั้น ใช้พระอุโบสถเป็นประธานและวางเรียงตำแหน่งเดียวกับพระวิหารและศาลาการเปรียญ

2. กลุ่มวัดที่สร้างมาตั้งแต่รัชกาลก่อน แต่ยังไม่แล้วเสร็จ จึงได้สร้างต่อในรัชกาลที่ 3 เช่น วัดสุทัศนเทพวราราม ที่มีพระวิหารเป็นประธานของวัด และวัดอรุณราชวราราม ซึ่งมีเจดีย์ทรงปราสาทเป็นประธานของวัด

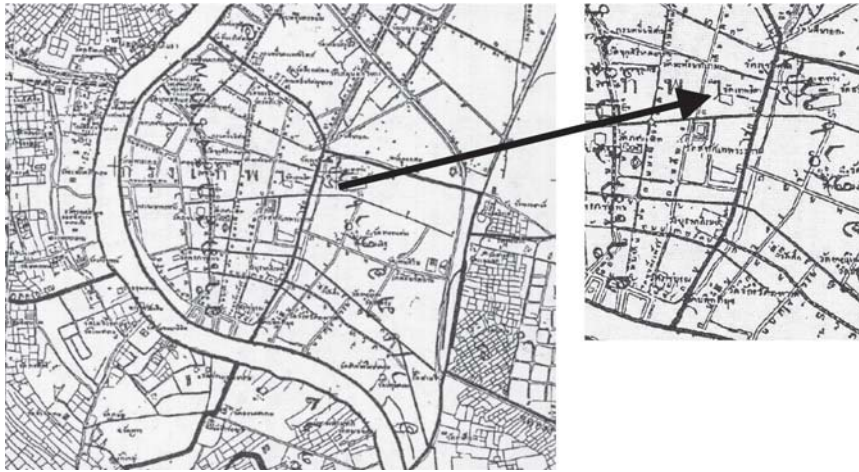
3. กลุ่มวัดที่มีมาแต่สมัยอยุธยาตอนปลายถึงรัตนโกสินทร์ตอนต้น และทรงบูรณะให้สมบูรณ์ขึ้นแต่ยังคงบูรณะตามแบบแผนเดิม เช่น วัดราชสิทธิาราม วัดสุวรรณาราม เป็นต้น (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2551: 45-47)

แบบพระราชนิยมดังกล่าวนี้ อาคารทำเป็นฐานยกสูง มีมุขและระเบียงด้านข้างทั้งสองข้าง ตัวอาคารก่อฐานเอวซันต์แบบฐานบัวประกอบฐานสิงห์ ผนังก่ออิฐหนาทึบ ส่วนบนสอป เจาะทางเข้าด้านสกัดด้านละหนึ่งหรือสองทาง ผนังด้านในนิยมเขียนจิตรกรรมเครื่องบูชาแบบจีน ปั้นประดับกรอบประตูเป็นลายดอกไม้ปิดทอง มีเสารายรับชายคา ส่วนพาไล และปีกนก กรุพนักกระเบื้องด้านหน้าและด้านหลังให้กว้างกว่าด้านข้าง ไม่มีบัวหัวเสาและคันทวย หลังคาทำทรงคดๆ หน้าจั่วสามเหลี่ยมก่อทึบ เรียกว่ากระเท่เชร แล้วฉาบปูน ประดับด้วยกระเบื้องเคลือบไม่มีไขรา ไม่ประดับช่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ นาคสะดุ้ง แต่จะปั้นปูนแทน

วัดเทพธิดาราม

วัดเทพธิดารามเป็นวัดที่สร้างขึ้นในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชธิดาพระองค์ใหญ่ของพระองค์ คือ พระองค์เจ้าหญิงวิลาส กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ โดยมีพระองค์เจ้าลดาวลัย (ซึ่งต่อมาเป็นกรมหมื่นภูมินทรภักดี) เป็นแม่กองสร้างในปีพุทธศักราช 2379 ตั้งอยู่

ที่ตำบลสวนหลวงพระยาไกร ริมคลองหลอด มีเนื้อที่ 25 ไร่ แบ่งแผนผังของวัดออกเป็น 3 ส่วน คือ 1) เขตพุทธาวาส อยู่ทิศตะวันออกของวัด ประกอบด้วย พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ ตั้งเรียงจากทิศเหนือไปทิศใต้ ทุกอาคารหันหน้าไปทางทิศตะวันออก 2) เขตสังฆาวาส อยู่ด้านทิศตะวันตกของวัด แบ่งเป็นเขตคั่นถุระ และเขตวิปัสสนาธุระ และ 3) เขตจัดผลประโยชน์ (วัดเทพธิดาราม, 2545: 3-6)

ภาพที่ 2 แผนที่กรุงเทพใน พ.ศ. 2439 แสดงตำแหน่งวัดเทพธิดาราม ตั้งอยู่ระหว่างคลองคูเมืองกับคลองรอบกรุง (คลองบางลำพู) โดยมีคลองหลอดเชื่อมคลองทั้งสองอยู่ทางด้านทิศเหนือของวัด

ที่มา: ทองต๋อ กล้วยไม้ ณ อยู่ชยา และคณะ (2552: 126)

เมื่อแรกสร้าง วัดเทพธิดารามยังไม่มีชื่อเรียก จึงเรียกกันไปตามนามของสถานที่ที่สร้างคือ “วัดพระยาไกรสวนหลวง” ที่ดินเดิมเป็นเรือกสวนไร่นา และคงเป็นที่ดินของเจ้านายหรือขุนนางสมัยนั้น เมื่อรัชกาลที่ 3 ทรงผูกพัทธสีมาแล้วจึงพระราชทานนามว่า “วัดเทพธิดาราม” เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระราชทานแด่พระองค์เจ้าหญิงวิลาส กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ พระราชธิดาพระองค์ใหญ่ที่ประสูติแต่เจ้าจอมมารดาบาง

ภาพที่ 3 ภาพถ่ายทางอากาศวัดเทพธิดาราม

ที่มา: วัดเทพธิดาราม (2545: 45)

แผนผังวัดเทพธิดารามใช้พระอุโบสถเป็นประธานของวัด ขนาดด้วยวิหารและศาลาการเปรียญ พระอุโบสถและพระวิหารมีขนาดเท่ากัน และใช้กำแพงด้านหนึ่งร่วมกัน การวางแผนผังอาคารทั้งสามหลังสร้างแบบสมมาตร มีประตูทางเข้าด้านหน้าพระอุโบสถ ที่สำคัญ คือ ที่มุมกำแพงพระอุโบสถ

“หอรระสังคังทำนองหอกลองใหญ่
ปลูกไม้รอบขอบนอกเป็นดอกดวง
ชมพู่แลแต่ละต้นมีผลลูก
ทรงบาดาลบานดอกriebออกทัน

แม้การบรรยายหอไตรวัดเทพธิดารามของสุนทรภู่จะเป็นเพียงประโยคสั้น ๆ แต่ได้แสดงภาพในอดีตได้ชัดเจนไม่น้อย เช่น การรักษาขนบการทำหน้าต่างทอง (แกลทอง) ซึ่งหมายถึง การลงรักปิดทองที่ยังเห็นได้ในปัจจุบัน และ “เป็นของหลวง” สะท้อนความใส่พระทัยของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวว่า ทรงเอาพระทัยใส่และต้องการให้วัดเทพธิดารามเป็นวัดหลวง และสมพระเกียรติพระราชธิดาองค์ใหญ่

นอกจากความสำคัญดังกล่าวแล้ว วัดเทพธิดารามยังมีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะ คือ การนำรูปแบบศิลปกรรมจีนเข้ามาผสมผสานกับศิลปกรรมไทย (Chino-Thai Style) หรือแบบกระบวนจีน (สงวน รอดบุญ, 2526: 5) และถูกเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ศิลปะแบบพระราชนิยม” (ไชแสง ศุขะวัฒน์, 2526: 5) อย่างไรก็ตาม สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงขนานนามไว้อย่างมีนัยว่า “วัดนอกอย่าง” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2505: 2) ทำให้วัดเทพธิดารามเป็นวัดที่มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมผสมผสานระหว่างศิลปกรรมแบบจีน และศิลปกรรม

มีเจดีย์ทรงปราสาทประดับ 4 มุม ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพระอุโบสถในสมัยรัชกาลที่ 3 (ศักดิ์ชัย สายสิงห์, 2551: 49) เฉพาะหอไตรนั้นมีหลักฐานที่บันทึกภาพ คืองานเขียนเรื่องรำพันพิลาป ของสุนทรภู่ ที่พรรณนาไว้ว่า

ทั้งหอไตรแกลทองเป็นของหลวง

ข้างโอรย่วงรสรื่นทุกคืนวัน

ดูตั้งผูกพวงระย้านึกนำชั้น

เก็บทุกวันเข้าเย็นไม่เว้นวาย” (กรมศิลปากร, 2543: 282)

แบบไทยที่กลายเป็นรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรมในสกุลช่างรัชกาลที่ 3 (วงศ์ฉัตร ฉัตรกุล ณ อยุธยา, 2538: 16-22)

หอไตรวัดเทพธิดาราม

หอไตรวัดเทพธิดารามมี 2 หลัง คือ หลังด้านทิศใต้ เป็นหลังที่ได้รับการซ่อมแซมแล้ว และได้รับรางวัลดังกล่าวข้างต้น อีกหลังหนึ่งอยู่ด้านทิศเหนือ ทั้ง 2 หลังเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ใต้ถุนสูง กว้าง 6.50 เมตร ยาว 6.50 เมตร สูง 10 เมตร ปิดทองล่องชาด มีช่อฟ้าใบระกา ใช้เก็บพระไตรปิฎกและคัมภีร์อื่น ๆ หอไตรหลังทิศเหนือมีตู้เท้าสิงห์ทรงโบราณเก็บพระไตรปิฎก กว้าง 1.75 เมตร สูง 2 เมตร (สายไหม จบกมลศึก และคณะ, บรรณานิการ, 2545: 51)

หอไตรได้รับการซ่อมแซมมาแล้วอย่างน้อย 2 ครั้ง (ไม่นับรวมการซ่อมแซมโดยสมาคมสถาปนิกสยามในปี 2554) ครั้งแรกซ่อมใน พ.ศ. 2452 โดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรินทร์ ซึ่งทรงเป็นมรรคนายกที่ทรงสนพระทัยในการบูรณปฏิสังขรณ์วัด อาจเป็นเพราะวัดเทพธิดารามตั้งอยู่ใกล้กับวังของท่านที่อยู่ทางทิศใต้ของวัด และมี

พระสุนทรสมาจาร (สวน) เป็นเจ้าอาวาส¹ ตามรายงานที่ทูลเกล้าถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กล่าวว่า ในคราวนั้นมีการซ่อมพระวิหารพร้อมกันด้วย และการซ่อมหอไตรครั้งที่ 2 ใน 2532-2534 พร้อมกับการซ่อมกุฏิคณะ 4 เปลี่ยน

กระเบื้องมุงหลังคา ถือบานทาสีใหม่ และซ่อมหอสวดมนต์ สมัยที่พระธรรมเจดีย์ (พลอย) เป็นเจ้าอาวาส ซึ่งการซ่อมแซมทั้งสองครั้งข้างต้นไม่ได้บันทึกไว้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างไร

ภาพที่ 4 หอไตรด้านทิศใต้ ในเขตสังฆาวาส ได้รับการซ่อมแซมแล้ว เป็นหลังที่ได้รับรางวัลจากยูเนสโก
ที่มา: จักริน จุลพรหม

ภาพที่ 5 หอไตรด้านทิศเหนือ ในเขตสังฆาวาส ยังไม่ได้รับการซ่อมแซม การเข้าไปชมหอไตรต้องเดินผ่านหมู่กุฏิพระ สภาพหอไตรไม่ชำรุดมากนัก แต่ค่อนข้างรก มีการวางสิ่งของและตากผ้าไว้รอบหอไตร
ที่มา: จักริน จุลพรหม

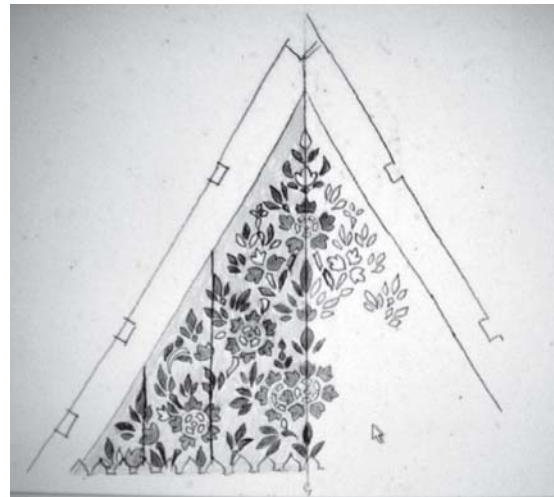
¹ พระสุนทรสมาจาร (สวน) เป็นเจ้าอาวาสองค์ที่ 7 ได้รับพระราชทานที่พระราชกณະนิตยภัตร ราคาเงินเดือน 12 บาท ดาลิปัตรแดง กำมะหยี่หักทองขวาง มรณภาพด้วยอาการอาพาธเป็นลม ในวันที่ 13 มิถุนายน 2457 อายุ 79 ปี

กล่าวเฉพาะหอไตรหลังทิศใต้ ซึ่งได้ซ่อมแซมสมบูรณ์แล้ว เป็นหอไตรแบบตึกทั้งหลัง มีสองชั้น เป็นอาคารทรงไทยแบบทรงโถง ชั้นล่างยกใต้ถุนสูง และก่ออิฐปิดล้อม เปิดช่องให้เข้าได้ทางด้าน ชั้นบนมีห้องอยู่กลางอาคาร และมีระเบียงรอบ พื้นปูด้วยไม้สามารถเดินได้รอบ ผนังระเบียงประดับด้วยกระเบื้องปู ด้านหน้ามีประตูทางเข้า ลงรักปิดทองรูปทวารบาล

2 ตน ยืนบนหลังสิงห์ ด้านข้างมีหน้าต่างลงรักปิดทอง เช่นเดียวกัน กรอบหน้าต่างและกรอบประตูเป็นลายพันธุ์พฤกษาอย่างเทศและปิดทอง เสารอบระเบียงเป็นเสาสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ ด้านล่างใหญ่ ด้านบนสอบ ขึ้นไปรับปีกนกที่ยื่นออกมา หน้าบันทรงไทยประกอบด้วยเครื่องลายอง ไชรา นาคสะดุ้ง หางหงส์ ประดับลวดลายพันธุ์พฤกษาด้วยกระจกลี

ภาพที่ 6 หน้าบันหอไตรวัดเทพธิดาราม เป็นภาพลายพันธุ์พฤกษา ประดับกระจกลีน้ำเงิน สีขาวและสีเขียว สวยงามและอ่อนหวาน สมกับเป็นวัดที่สร้างเพื่อเป็นพระเกียรติแด่พระเจ้าลูกเธอพระองค์ใหญ่
ที่มา: จักริน จุลพรหม และ จมร ปรปักษ์ประลัย (2552)

โดยปกติ ตำแหน่งของหอไตรจะตั้งอยู่ในเขตสังฆาวาส เพื่อความสะดวกสำหรับพระสงฆ์จะเข้าไปศึกษาพระธรรมได้สะดวก แต่ก็พบว่าอาจมีข้อยกเว้นได้ เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งไม่มีพระสงฆ์จำพรรษา หอไตรหรือหอพระมณฑปหรือพระธรรมจึงอยู่ในเขตพุทธาวาส ทั้งนี้ การมีหอไตรในเขตพุทธาวาสอาจเป็นเพียงสัญลักษณ์หรือคติเกี่ยวกับพระรัตนตรัยก็ได้

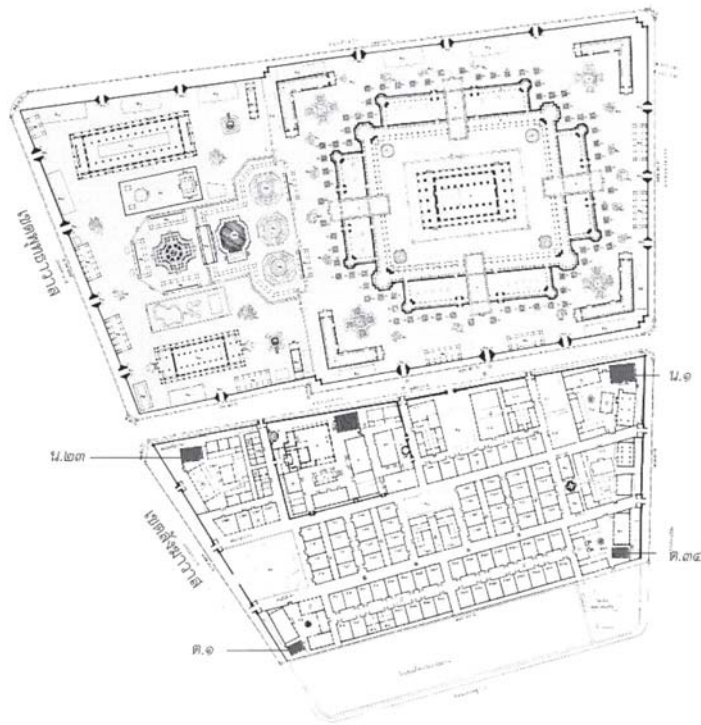
ส่วนหอไตรวัดเทพธิดารามทั้ง 2 หลังตั้งอยู่ในบริเวณเขตสังฆาวาส และเมื่อนำแผนผังตำแหน่งหอไตรของวัดเทพธิดารามเปรียบเทียบกับตำแหน่ง

หอไตรวัดราชนันทดารามและวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามแล้ว พบว่า มีตำแหน่งเดียวกัน คือ จะอยู่ตรงมุมชั้นในของเขตสังฆาวาสด้านที่ติดกับเขตพุทธาวาส ซึ่งมีถนนคั่นไว้ แต่เนื่องจากหอไตรวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามมีถึง 6 หลัง ทำให้มีการวางตำแหน่งเพิ่มขึ้น คือ หอไตรที่มุมทั้ง 4 มุมของเขตสังฆาวาส และหอไตรในตำแหน่งกึ่งกลางระหว่างพระปรางค์สามยอดกับพระมณฑปเจ้ากรมพระปรมาธิบดีชินนโรส ซึ่งอยู่ก่อนข้างกลางของเขตสังฆาวาส

จากข้อมูลข้างต้น ทำให้สันนิษฐานได้ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับตำแหน่งที่ตั้งและการก่อสร้าง ต้องมีการวางแผนและกำหนดจุดไว้ตามแบบอย่างแผนผังวัดที่เคยมีมา และอาจเป็นไปได้ที่การกำหนดตำแหน่งหอไตรของวัดเทพธิดารามจะรับแนวคิดมาจากวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เนื่องจากพระองค์

ทรงบูรณะวัดพระเชตุพนและทรงสร้างหอไตรของวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามด้วยเช่นกัน อนึ่ง หอไตรวัดราชนันทดาราม ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียงหลังเดียว แต่เมื่อเปรียบเทียบแผนผังวัดราชนันทดารามกับแผนผังวัดเทพธิดารามก็ทำให้เชื่อว่า เดิมน่าจะมี 2 หลังเช่นเดียวกัน แต่ปัจจุบันบริเวณที่เคยเป็นที่ตั้งหอไตรกลายเป็นพื้นที่ของโรงเรียนราชนันทดารามแล้ว

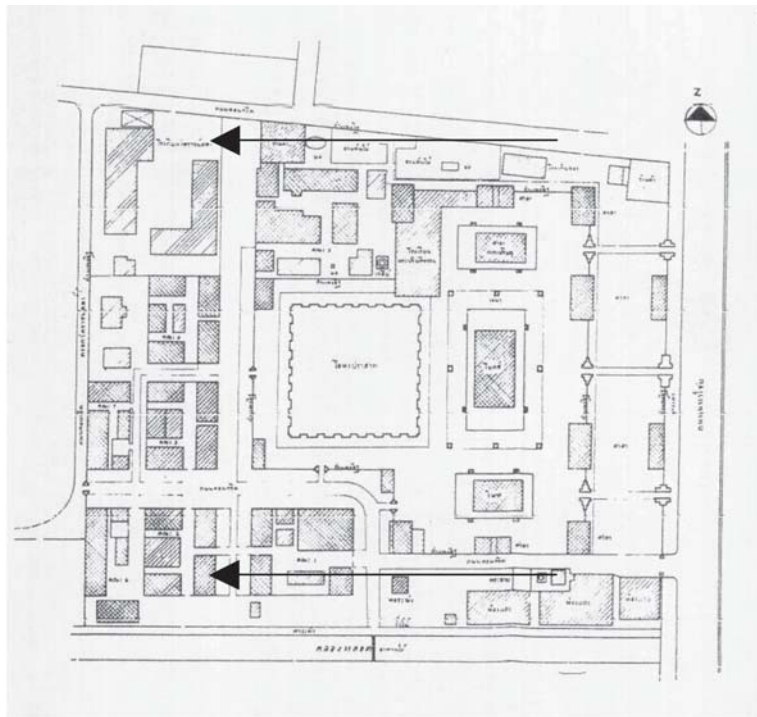
แผนผังวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม
แสดงตำแหน่งที่ตั้งหอไตร

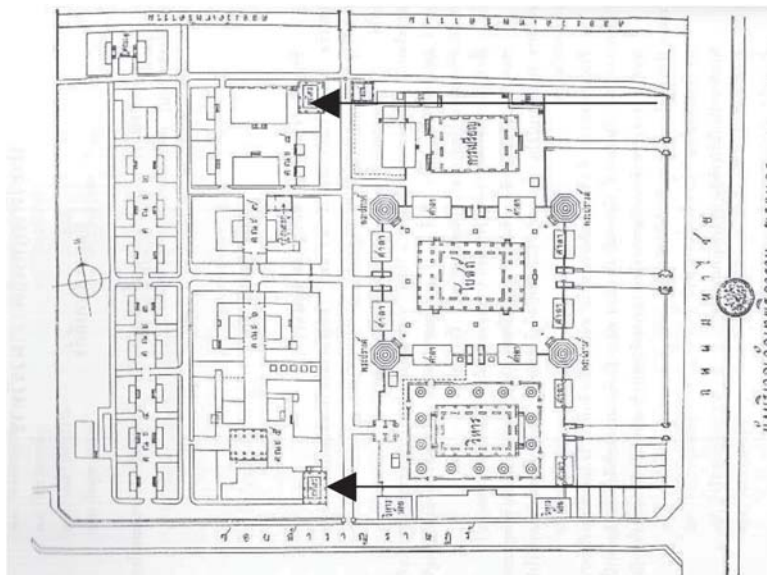
- พระมณฑป หอไตรจตุรมุข เขตพุทธาวาส
- หอไตรกรมสมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรส เขตสังฆาวาส (ประจำกุฏิอับสีลงม คณธ. ๑๖)
- หอไตรประจำกุฏิพระราชาคณะ เจ้าคณะและผู้ช่วยเจ้าคณะ เขตสังฆาวาส

ภาพที่ 7 แผนผังวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม ลูกศรที่ชี้ คือ ตำแหน่งของหอไตรในปัจจุบัน ซึ่งได้รับการดูแลอย่างดี โดยเฉพาะหลังสีเขียว ซึ่งอยู่ในตำหนักของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส
ที่มา: หอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส (2548: 20)

ภาพที่ 8 แผนผังวัดราชนัดดาราม ลูกศรที่ชี้ คือ ตำแหน่งของหอไตรในปัจจุบัน เชื่อว่าคงมีหอไตรอีกหลังหนึ่งด้านทิศเหนือ แต่ปัจจุบันกลายเป็นเขตโรงเรียนแล้ว
ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (2522: 227)

ภาพที่ 9 แผนผังวัดเทพธิดาราม จะเห็นว่าด้านหน้าเป็นเขตพุทธาวาส ประกอบด้วยโบสถ์เป็นประธานอยู่กลาง ขนาบด้วยวิหารและศาลาการเปรียญ ส่วนด้านหลังเป็นเขตสังฆาวาส มีถนนคั่นกลางระหว่างสองเขต ส่วนหอไตรอยู่มุมด้านทิศเหนือและทิศใต้
ที่มา: วัดเทพธิดาราม (2545: 26)

ในด้านรูปทรงอาคารหอไตรของวัดเทพธิดาราม ซึ่งเป็นวัดที่ทรงสถาปนาใหม่เช่นเดียวกับวัดราช-
นัดดาราม แม้อาคารประธานของทั้ง 2 วัดจะมี
รูปแบบแตกต่างกัน คือ วัดเทพธิดารามเป็นแบบ
พระราชนิยมแต่วัดราชนัดดารามเป็นแบบประเพณี
นิยมก็ตาม แต่กลับพบว่า รูปทรงอาคารหอไตรกลับมี
ความคล้ายคลึงกัน คือ เป็นอาคารปูนสองชั้น และมี
เครื่องบนแบบประเพณีนิยม (ปิยะมาศ สุขพลับพลา,
2549: 122) และเมื่อเปรียบเทียบกับหอไตรวัดราช-
โอรสารามซึ่งเป็นวัดที่ทรงบูรณปฏิสังขรณ์มาก่อน
ครองราชย์ กับวัดเฉลิมพระเกียรติซึ่งทรงสถาปนาขึ้น
ในปลายรัชกาลแล้ว พบว่า รูปทรงหอไตรของทั้งสอง
วัดดังกล่าวก็มีความคล้ายคลึงกับหอไตรวัดเทพ-
ธิดารามและหอไตรวัดราชนัดดาราม ทำให้ชวนคิดว่า
แม้อาคารประธานของวัดจะมีรูปแบบเช่นไรก็ตาม
หอไตรในรัชกาลก็มีรูปทรงอาคารเช่นเดียวกันเสมอ
ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอาจทรงมี
เหตุผล 3 ประการ คือ

(1) ทรงเน้นความสำคัญเฉพาะเขตพุทธาวาส
ด้วยการสร้างอาคารแบบพระราชนิยมให้เด่นชัด
ดังนั้นเขตสังฆาวาสจึงสร้างตามแบบที่คุ้นเคยกันมา
หรือ

(2) เป็นไปได้ว่าทรงตั้งพระราชหฤทัยให้วัด
เทพธิดารามและวัดราชนัดดารามเป็นตัวอย่างวัดสอง
แบบที่ตั้งอยู่ใกล้กัน ซึ่งเป็นการแสดงเฉพาะด้านหน้า
หรือเขตพุทธาวาส (Display) จึงไม่จำเป็นต้องให้ราย
ละเอียดส่วนด้านหลัง หรือเขตสังฆาวาส หรือ

(3) เป็นไปได้ที่หอไตรตั้งอยู่ในหมู่กุฏิ จึงทำให้
รูปแบบสถาปัตยกรรมต้องสอดคล้องกับกุฏิ และ
เน้นรูปทรงที่มีความมั่นคงแข็งแรงและการใช้สอย
มากกว่าความสอดคล้องทางศิลปะสถาปัตยกรรม

อนึ่ง เมื่อเปรียบเทียบหอไตรวัดเทพธิดาราม
หอไตรวัดราชนัดดาราม หอไตรวัดเฉลิมพระเกียรติ
กับหอไตรวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม พบว่า มี
รูปทรงที่คล้ายคลึงกันมาก แต่หอไตรวัดพระเชตุพน
วิมลมังคลารามสร้างให้มีหลังคา 2 ชั้น อันแสดง
ฐานานุศักดิ์ของอาคารด้วยเช่นกัน จึงเป็นประเด็น
สำคัญที่ควรศึกษาต่อไปว่า รูปแบบหอไตรที่ซ่อมสร้าง
ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวของ
วัดต่าง ๆ จะแสดงฐานานุศักดิ์ที่แตกต่างกันของวัด
ด้วยวิธีการใด เช่นเดียวกับการแสดงฐานานุศักดิ์
ของวัดของพระมหากษัตริย์ พระราชวงศ์ และขุนนาง
ด้วยหน้าบันพระอุโบสถของวัดในรัชกาลพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว (ศักดิ์ชัย สายสิงห์,
2551: 82)

ภาพที่ 10 หอไตรวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม – วัดเทพธิดาราม – วัดราชนัดดาราม-วัดโอรสารามมีรูปแบบสถาปัตยกรรมคล้ายคลึงกัน คือ เป็นอาคารตึก 2 ชั้น ทรงโรง มีระเบียงรอบด้าน แต่หอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส สร้างหลังคา 2 ตับ ซึ่งแสดงฐานานุศักดิ์ของอาคารด้วย
ที่มา: หอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส (2548: 27)

ในส่วนของหน้าบันหอไตรของวัดเทพธิดาราม และหน้าบันพระอุโบสถของวัดเทพธิดาราม มีรูปแบบที่แตกต่างกัน คือ หน้าบันหอไตรเป็นแบบประเพณีนิยม ส่วนหน้าบันพระอุโบสถเป็นแบบพระราชนิยม อย่างไรก็ตาม หากเชื่อว่าหน้าบันนี้เป็นรูปแบบเดิมมาตั้งแต่แรกสร้าง ก็สนับสนุนข้อสังเกตข้อ 2 ที่เขตสังฆาวาสเป็นเขตที่ไม่มีความสำคัญมากนักสำหรับวัด

ในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งเมื่อเทียบกับวัดสมัยอยุธยา หรือในล้านนา ซึ่งสร้างหอไตรแยกออกมาชัดเจน หรือสร้างอย่างงดงาม เช่น หอไตรวัดพระสิงห์ เป็นต้น สะท้อนให้เห็นความสำคัญของหอไตรหรือคัมภีร์ในแต่ละยุคสมัยได้เช่นกัน จึงไม่จำเป็นต้องสร้างให้มีรูปแบบสถาปัตยกรรมสอดคล้องกับพระอุโบสถหรือพระวิหาร

ภาพที่ 11 เปรียบเทียบหน้าบันหอไตรและหน้าบันอุโบสถ วัดเทพธิดาราม จะเห็นว่ามีรูปแบบที่แตกต่างกัน หน้าบันหอไตรเป็นแบบประเพณีนิยม แต่หน้าบันพระอุโบสถเป็นแบบพระราชนิยม
ที่มา: จักริน จุลพรหม

นอกจากตำแหน่งของอาคาร รูปทรงอาคาร และหน้าบันแล้ว องค์ประกอบอื่น ๆ เช่น กระจับปี่

และเสาชานขนาดใหญ่ ก็สะท้อนพระราชนิยมทาง ศิลปะของรัชกาลที่ 3 อย่างเด่นชัด ด้วยเช่นกัน

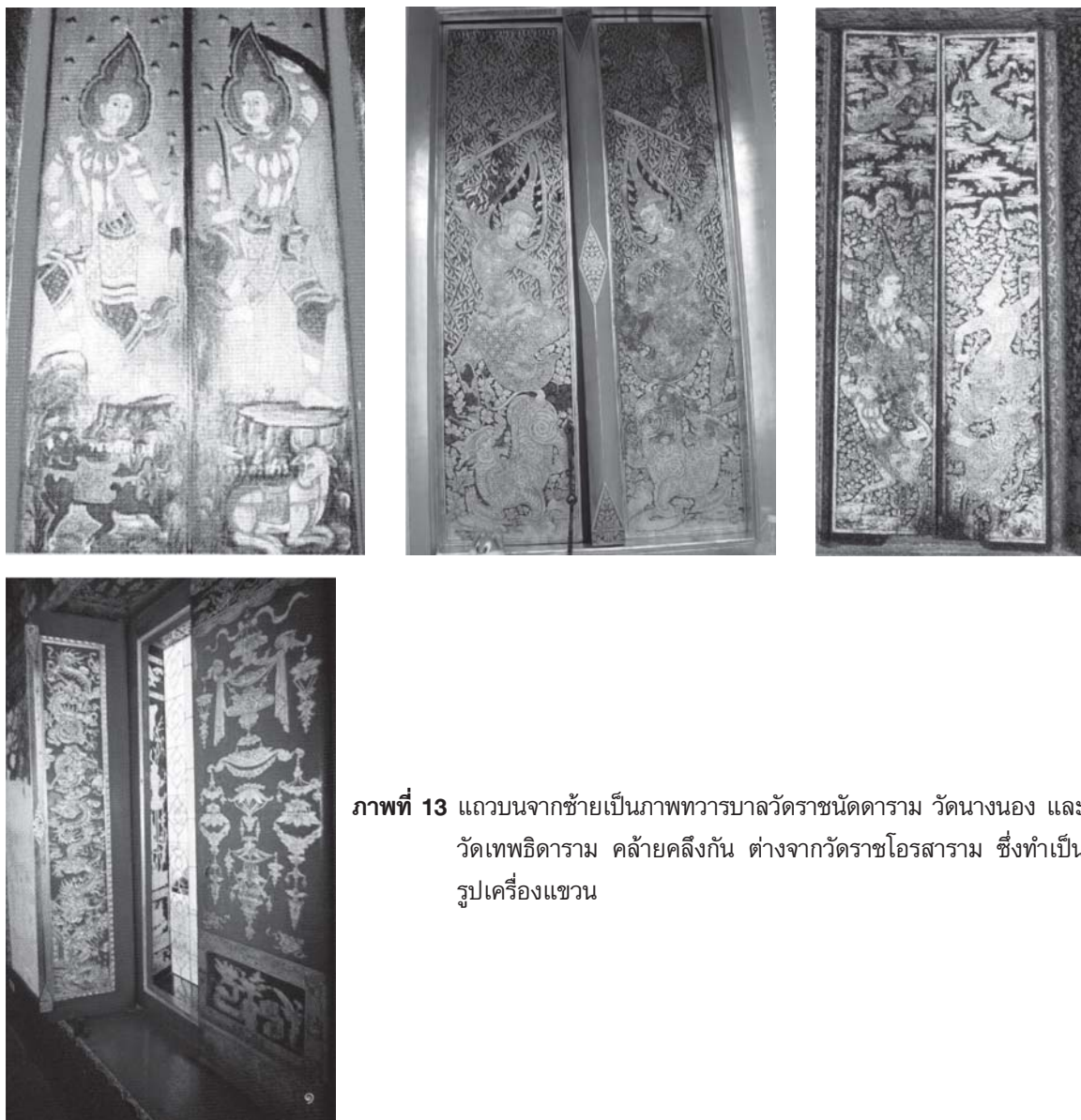
ภาพที่ 12 กระจับปี่ที่ประดับบริเวณระเบียงหอไตร
ที่มา: จักริน จุลพรหม

รูปแบบทวารบาลของหอไตรวัดเทพธิดาราม มีรูปแบบคล้ายทวารบาลหอไตรวัดนางนองและ วัดราชนัดดาราม คือ เขียนเป็นรูปเทวดาทรงเครื่อง แสดงท่าทางนาฏลักษณะ ยืนอยู่บนสัตว์หิมพานต์ ขณะที่วัดราชโอรสารามมีรูปแบบเป็นเครื่องแขวน ซึ่งทรงตั้งใจให้เป็นต้นแบบวัดพระราชนิยมอย่างจีน เต็มรูปแบบ (ภาพที่ 13)

สรุป

อาจสรุปได้ว่า พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ทรงให้ความสำคัญกับเขต พุทธาวาสมากกว่าเขตสังฆาวาส จึงสร้างให้มีขนาดใหญ่และใช้พื้นที่มาก ศิลปกรรมจึงเน้นที่ส่วนนี้ ส่วน

เขตสังฆาวาส เช่น กุฏิ และหอไตรจึงมีขนาดเล็ก แออัด และศิลปกรรมไม่จำเป็นต้องสอดคล้องกับเขต พุทธาวาส แต่ให้กลมกลืนกัน ซึ่งทำให้สถาปัตยกรรม ไม่ชมเขตพุทธาวาส แต่ให้หอไตรมีรูปแบบที่เน้น ความแข็งแรง และกลมกลืนกับหมู่กุฏิสงฆ์ คือ ก่อ เป็นอาคาร 2 ชั้น ก่ออิฐถือปูน มีเสาสีเหลี่ยมขนาดใหญ่รองรับหลังคา เป็นต้น รูปแบบอาคารหอไตรที่ ก่อเป็นตึกทั้งหลังดังกล่าวนี้ อาจด้วยเหตุผลที่วัดใน สมัยต่อมามีการถมสระ หรือเลิกขุดสระตามคติเดิม จึงหมดความจำเป็นในการสร้างกลางสระ เพราะไม่ ต้องป้องกันสัตว์จำพวกปลวกและแมลงแล้ว หรือ อาจเป็นเพราะคติเดิมที่เกี่ยวข้องกับการเก็บคัมภีร์ไว้ กลางน้ำเลือนหายไป ในสมัยรัชกาลที่ 3

ภาพที่ 13 แกวบนจากซ้ายเป็นภาพทวารบาลวัดราชนั้ดดาราม วัดนางนอง และวัดเทพธิดาราม คล้ายคลึงกัน ต่างจากวัดราชโอรสาราม ซึ่งทำเป็นรูปเครื่องแขวน

บรรณานุกรม

Chamorn, Porapralai. 2009. **Hall of the Thepthidaram Temple** [Online]. Available: www.flickr.com/photos/chamorn/3441387692/ (in Thai).

จมร ปรปักษ์ประลัย. 2552. **หอไตร วัดเทพธิดาราม**

[ออนไลน์]. เข้าถึงจาก: www.flickr.com/photos/chamorn/3441387692/

Chatkul Na Ayuthaya, Wongchat. 1995. "The Study of Architecture in Wat Thepthidaram" Master's thesis, Program in History of Architectural, Graduate School, Silpakorn University. (in Thai).

วงศ์ฉัตร ฉัตรกุล ณ ออยุธยา. 2538. “การศึกษาสถาปัตยกรรมในเขตพุทธาวาสวัดเทพธิดารามวรวิหาร” วิทยานิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.

Chulalongkorn University. 1988. **Maha Chetsadabirdin**. Bangkok: Thai Royal Army. (in Thai).

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 2531. **มหาเจษฎาบดินทรานุสรณ์**. กรุงเทพมหานคร: กองทัพบก.

“Hall of the Triple Holy Scriptures of Wat Thepthidaram with UNESCO award.” 2011. **PrachachartDhurakit Online**. [NewspaperOnline]. Available: www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1317975445&grpId=&catid=07&subcatid=

“หอไตรฯ วัดเทพธิดารามฯสถาปัตยกรรมไทยควารางวัล “ยูเนสโก”.” 2554. **ประชาชาติธุรกิจออนไลน์** [หนังสือพิมพ์ออนไลน์]. เข้าถึงจาก: www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1317975445&grpId=&catid=07&subcatid=

Hall of the Triple Holy Scriptures of Prince Chinorot. 2005. Bangkok: Amarin Printing. (in Thai).

หอไตรสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส. 2548. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

Jobkollasuk, Saimai and others, eds. 2002. **Wat Thepthidaram Ram**. Bangkok: Pradipat. (in Thai).

สายไหม จบกมลศึก และคณะ, บรรณาธิการ. 2545. **วัดเทพธิดารามวรวิหาร**. กรุงเทพมหานคร: ประดิพัทธ์.

Kluymai na Ayuthaya, Thongtor. 2009. **225 Years of Rattanakosin Period**. Bangkok: Amarin Printing. (in Thai).

ทองต่อ กล้วยไม้ ณ ออยุธยา และคณะ. 2552. **225 ปีกรุงรัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง.

Prince Narissaranuwattiwong. 1962. **Sarnsomdet Vol. 25**. Bangkok: Business Organization of the Office of the Welfare Promotion Commission for Teachers and Educational Personnel. (in Thai).

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์, 2505. **สารันสมเด็จพระ เล่ม 25**. กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าคุรุสภา.

Rordbun, Sanguan. 1982. **Buddhist Art in Rattanakosin Period**. Bangkok: Rungwatthana. (in Thai).

สงวน รอดบุญ. 2526. **พุทธศิลป์รัตนโกสินทร์**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งวัฒนา.

Saisingha, Sakchai. 2008. **Fine Art in the King Rama 3 Reign**. Bangkok: Silpawathanatham. (in Thai).

ศักดิ์ชัย สายสิงห์. 2551. **งานช่างสมัยพระนั่งเกล้า**. กรุงเทพมหานคร: ศิลปวัฒนธรรม.

Saowanit, Naruporn. 2006. “The Architecture Characteristics of the Royal Buddhist Monasteries in the Reign of King Rama III in Bangkok and vicinity” Master’s Thesis, Program in Architecture, Chulalongkorn University. (in Thai).

นฤพร เสาวนิตย์. 2549. “รูปแบบสถาปัตยกรรม พระอารามหลวงในพุทธศาสนาที่สร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในเขตกรุงเทพฯและปริมณฑล” วิทยานิพนธ์ปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Sukhwatthana, Kaisaeng. 1983. **Temple that Received the Chinese Influence in Rattanakosin Period.** Bangkok: Chulalongkorn University. (in Thai).

ไชแสง ศุขะวัฒน์. 2526. **วัดพุทธศาสนาที่ได้รับอิทธิพลศิลปะจีนในสมัยรัตนโกสินทร์.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Sukplubpla, Piyamart. 2006. “Royal Temples in the Reign of the King RAMA III” **Narjua Journal** 3, 4: 120-137. (in Thai).

ปิยมาศ สุขพลับปลา. 2549. “พระอารามหลวงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว” **วารสารหน้าจั่ว** 3, 4: 120-137.

Thailand. Fine Art Department. **The Life and Works of Soonthornphu.** Ban gkok: Bunnakarn. (in Thai).

กรมศิลปากร. 2543. **ชีวิตและผลงานของสุนทรภู่.** กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ.

Thailand. Ministry of Education. 1979. **Buddhism Important Temple.** Bangkok: Department of Religion Printing. (in Thai).

กระทรวงศึกษาธิการ. 2522. **ประวัติวัดสำคัญทางพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา.

Thepthidaram Temple. 2002. Bangkok: Thepthidaram Temple. (in Thai).

วัดเทพธิดาราม. 2545. กรุงเทพมหานคร: วัดเทพธิดาราม.

Assistant Professor Dr. Jakkrin Junlaprom received his Ph.D. in Linguistics from The Institute of Language and Culture for Rural Development, Mahidol University. He is currently a full-time lecturer at School of Humanities and Applied Arts, University of the Thai Chamber of Commerce. He has also been the Director of the Master’s Program in Language for Business Communication, Deputy Dean of the School of Humanities and the Thai Expert of China Radio International (Beijing). His research interest focuses on language and society, historical linguistics, art and language.